

Před 450 lety přišli do Čech jezuité

Jan Harvilko

Jesuité bojovali slovem i skutky, a napadení jinověrci bránili se všelijak. Z obran nejjalovějších byly úštipky (úsměšky). Uštipováno Jesuitům pro jich neobyčejné jméno. Němci je zkracovali v „Jesu wider“, tj. protivníci Kristovi. Čechové jim přezdělali „jezivitů“, „ježkův“ i „jezevcův“. Při obhroublé nadávce ježek bývali Jesuité spojováni v knihách útočných s ježkem Aesopovým, jenž „se do zaječího hnízda vloudil“. (Z. Winter, Život církevní v Čechách I, Praha 1895).

Dne 18. dubna roku 1556 dorazilo z Říma do Prahy dvanáct mužů v černých hábitech – byli to jezuité. Odešli do Čech na přání zakladatele řádu Ignáce z Loyoly, aby tam posílili katolickou víru. V jejich čele stál páter Ursmar Goisson z Lutychu. Prvním českým sídlem jezuitů se stal dominikánský klášter u sv. Klimenta v Praze, nedaleko Karlova mostu. Pozice jezuitů byla nesnadná, utrakvistická církev zaujímala poměrně silné postavení a katolická církev – do které řád náleží – se potýkala s řadou problémů. K tomu přistupovala i nevraživost mezi jezuitou a dominikány. K náboženské rozmanitosti té doby přispívali vedle kališníků a katolíků čeští bratři, luteráni a posléze i kalvinisté. Významnou osobou jezuitské misie do Čech byl „apoštol Německa“ Petr Canisius, který roku 1555 sdělil Ignáci z Loyoly, že vyslání jezuitů je možné. Canisius měl dobré informace o náboženské situaci v Čechách a byl tím, kdo připravoval půdu pro příchod členů Tovaryšstva. Cesuru v počátcích působení jezuitů tvořilo jejich vypovězení ze země 1. června 1618, které následovalo krátce po pražské defenestraci. Ale po bělohorské porážce se do Čech opět vrací.

Zakladatelem Tovaryšstva Ježíšova (Societas Iesu) byl Ignác z Loyoly (celé jeho jméno bylo Inigo Lopez de Loyola), původem z baskické Azpeitie, kde se roku 1491 narodil na rodovém sídle. Pocházel ze šlechtické rodiny a původně byl vojákem. Při obraně Pamplony proti Francouzům 21. května 1521 byl Loyola raněn – dělová koule mu roztránila holenní kost – , což znamenalo konec jeho skvělé vojenské kariéry. V době nemoci jej ovlivnila četba knih o svatých, mezi něž patřila Jakuba de Voragine Legenda aurea. V benediktinském klášteře v Montserratu – kam odešel jako poutník – došlo k jeho obrácení. Mocně na něj zapůsobila návštěva Jeruzaléma, která v něm vyvolala touhu v tomto městě zůstat. Vzdělání Loyola získal v Barceloně (studium generale) a poté v letech 1526/7 na artistické fakultě v Alcalá de Henares. Následovala univerzita v Salamance a v Paříži, ale i zde jej, jako na předcházejících místech, provázely spory s inkvizicí a byl nakonec uvězněn. V Paříži, v koleji sv. Barbory, dostudoval – absolvoval celý tříletý kurs zahrnující logiku, fyziku, metafyziku – a stal se magistrem filosofie. Bylo to 14. března 1534. Do roku 1535 studoval Loyola na věhlasné pařížské Sorbonně teologii, ale dále již nepokračoval. I přes časté obviňování z bludného učení získal si přízeň papeže Pavla III., který 27. září 1540 schválil bulou Tovaryšstvo Ježíšovo a Loyola byl zvolen prvním generálem řádu. Definitivní řádové regule podal Loyola v Constitutiones Societatis Iesu, na kterých pracoval od roku 1541. Hlavním cílem řádu byla obnova římské církve a za tím účelem vyvíjel školskou, misijní a katechetickou činnost, zaměřenou proti šířící se reformaci. V těchto věcech se řád vyznačoval intolerancí. Jezuité expandovali nejprve do jižní Evropy, později se šířili Evropou střední a západní. Do Prahy vyslal členy svého řádu ještě sám Loyola. Ignác z Loyoly zemřel 31. července 1556, roku 1622 byl kanonizován.

Sídlem českého provincialátu se stala staroměstská kolej u sv. Klimenta a léta 1621-1650 jsou pro jezuitu v českých zemích ve znamení expanze – zakládány jsou řádové domy a koleje. V Hradci

Králové se jezuité usazují roku 1629. Jezuité nebyli jen misionáři slídicími po nekatolických knihách, ale též spisovateli, učiteli a básníky. K velkým duchům náleží historiograf Bohuslav Balbín, spisovatelé a učitelé bratři Jan a Matěj Tannerové, básník Bedřich Bridel, dramaturg Karel Kolčava. Z cizinců nelze opomenout španělského filosofa a teologa Roderiga Arriagu (1592-1667), kolem roku 1625 přišlého na pražskou univerzitu, známého zvláště svým dílem *Cursus philosophicus...* (1632), jež představovalo jezuitskou verzi scholastiky. Mezi jezuitu byli významní matematici, logici, filologové – vzdělanost byla podstatným znakem Tovaryšstva Ježíšova. Jezuité však nebyli pouze významnými učiteli a umělci, ale též dobrými hospodářskými správci. Od počátku 18. století dochází však k úpadku řádu a je na něj vyvíjen tlak panovnických dvorů Portugalska, Španělska a Francie, který byl rozhodujícím momentem, jenž vedl nakonec ke zrušení Tovaryšstva Ježíšova. K tomu došlo 21. července 1773 za papeže Klimenta XIV.

Ve sbírkovém fondu knihovny Muzea Boženy Němcové v České Skalici se nalézají i spisy, jejichž autory jsou jezuité. K těm nejcennějším náleží kniha Kašpara Sagnera *Institutiones Philosophicae...*, vydaná v Praze roku 1773. K. Sagner (1721-1781) byl významný český učenec, který působil na řadě kolejí české provincie i mimo ni. Vyučoval zvláště matematiku, experimentální fyziku a filosofii. *Institutiones Philosophicae* je učebnice filosofie, obsahující ve třech svazcích logiku, fyziku a metafyziku, která patřila ve své době k významným dílům. O tom svědčí její tři pražská a jedno zahraniční (italské) vydání. Teolog Jacobus Tirinus (1580-1636) z Antverp je zastoupen impozantním dvousvazkovým dílem *Commentarius in Vetus et Novum Testamentum...*, vydaným v Antverpách roku 1668. Jde o klasické dílo barokní exegeze (výklad Starého a Nového zákona), používané ještě v 19. století, které vyšlo ve 26 vydáních. Z hlediska regionu nelze opomenout jezuitského pátera Antonína Koniáše (1691-1760) a jeho *CLAVIS Haeresim claudens et aperiens...*, vydaný v letech 1729 a 1749 v Hradci Králové. Tento *Clavis* (Klíč) sloužil misionářům jako příručka pro identifikování kacířských nebo morálně závadných knih, s návodem jak je opravit, když nebyly určeny přímo ke spálení. Nechtěně se Koniáš tímto svým spisem stal jedním z prvních bibliografů české literatury a toto jeho dílo nabylo časem významu důležitého literárního pramene.

Tyto knihy a mnohé další jezuitské i jinak duchovně orientované spisy z oboru historie, práva, náboženství, filosofie, teologie, rétoriky byly prezentovány na výstavě starých tisků, která se uskutečnila v areálu českoskalických muzeí roku 2003.

Literatura:

Ivana Čornejová: *Tovaryšstvo Ježíšovo v Čechách*, Praha 1995.

August Franzen: *Malé církevní dějiny*, Praha 1992.

Stanislav Sousedík: *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*, Praha 1997.

Zikmund Winter: *Život církevní I*, Praha 1895.